

Dr. sc. Miro Gardaš, docent Pravnog fakulteta u Osijeku
mr. sc. Boris Mušić

USTROJSTVO SUDOVA I PRAVNIČKA DJELATNOST U OSIJEKU OD 1850. DO 1945. GODINE

UDK: 347.9 (495.5) (091)

Primljeno: 01. 09. 2006.

Pregledni rad

Osijek je tijekom 19. i na početku 20. st. bio jedan od najvažnijih gradova u Hrvatskoj, a po nekim segmentima gospodarskog života zauzimao je istaknuto mjesto u Austro-Ugarskoj Monarhiji. Polovinom 19. st. u Hrvatskoj je došlo do prelaska sa starog feudalnog sudbenog ustroja na novi ustroj u kojem je uprava, barem nacelno, odvojena od sudstva.

Autori u radu prikazuju tijek sudbenih reformi u pravosudnom sustavu Hrvatske, s osobitim osvrtom na Osijek i Slavoniju, tijekom druge polovine 19. st. Potom se bave problematikom pravosudnih sustava u Osijeku i Slavoniji u prvim desetljećima 20. st., sve do završetka Drugoga svjetskog rata.

Ključne riječi: *sudovi, sudstvo, organizacija sudstva, Osijek, pravnici u Osijeku*

Druga polovina 19. stoljeća u Hrvatskoj bila je obilježena čitavim nizom novina.

Godine 1848. u Hrvatskoj je ukinuto kmetstvo, te se nakon toga ukazuje potreba da se arhaični feudalni sudbeni sustav izmijeni i prilagodi novonastalim prilikama. Takva situacija pogodovala je mogućnosti da se u pravni sustav Hrvatske i Slavonije uvedu zakoni koji su vrijedili na ostalom području Austrijske carevine.

Tako se krajem 1852. g. u primjenu uvodi Opći austrijski građanski zakonik,¹ a te iste 1852. g. u hrvatsku pravnu praksu uvodi se i "Kazneni zakonik o zločinstvima, prestupcima i prekršajima".²

Opći austrijski građanski zakonik u Austriji je u pravni život uveden još 1811. g., a njegovu uvođenju je prethodio dug put predanog rada brojnih komisija i istaknutih pravnika svoga vremena. Prvi radovi na tom zakonu počeli su još u 18. st., na snagu je stupio u 19. st., da bi prestao vrijediti u 20. st., ali ne da zamre, već da posluži kao osnov za velik broj današnjih europskih građanskih zakona, a neke njegove odredbe se i danas primjenjuju.³ Plod takvog rada bio je zakonik koji je u tadašnjoj Europi predstavljao vrhunac pravne znanosti (pokraj

¹ Cesarskim patentom od 29. studenog 1852. g.

² Cesarskim patentom od 27. svibnja 1852. g.

³ Derenčin, Marian, Tumač k obćemu Austrijskom gradjanskom zakoniku, Zagreb, 1880., str. 1. – 29.

francuskog Code civil iz 1804. g.), a vrijeme će nam pokazati da je taj zakon uistinu bio vrijedan ogromnog truda i znanja koji su u njega uloženi.

Do ovih promjena, u vrijeme feudalnog društvenog ustroja, sudstvo i uprava su bili najuže povezani, dapače, te funkcije su obnašala ista tijela. Stoga se odmah po ukidanju feudalizma, godine 1850., na području Hrvatske i Slavonije provodi reforma sudstva, kojom se zacrtava oštra distinkcija između upravnih i pravosudnih tijela.

Reforma iz 1850. g. propisana je "Razpisom ministarstva pravosuđa od 16. srpnja 1850. g".⁴

Tom reorganizacijom na području Hrvatske i Slavonije osnovano je 57 kotarskih sudova, sedam zemaljskih sudova, te jedan viši zemaljski sud koji od 1851. g. nosi naziv Banski stol. Kotarski sudovi na području Slavonije su reformom iz 1850. g. osnovani u slijedećim mjestima: Daruvar, Pakrac, Požega, Pleternica, Bektež, Virovitica, Voćin, Slatina, Orahovica, Šokački Miholjac, Valpovo, Osijek, Našice, Đakovo, Vukovar i Tovarnik.

Od ukupnog broja kotarskih sudova u Hrvatskoj (57) jedan manji broj je proglašen za zborne, što znači da su se odluke donosile u sudskom vijeću, a u ostalima su odluke donosili suci pojedinci. Od kotarskih sudova na području Slavonije za zborne su bili proglašeni kotarski sudovi u Pakracu, Virovitici i Vukovaru.

Od sedam zemaljskih sudova koji su osnovani u "Krunovini Hrvatskoj i Slavoniji" na području Slavonije su bila dva, u Osijeku i Požegi. Osječki zemaljski sud je obuhvaćao sudbena područja slijedećih kotarskih sudova: virovitičkog, voćinskog, slatinskog, orahovičkog, šokačko-miholjačkog, valpovačkog, osječkog, našičkog, đakovačkog, vukovarskog i tovarničkog.

Zemaljski sud u Požegi obuhvaćao je sudbena područja kotarskih sudova u Kutini, Daruvaru, Pakracu, Požegi, Pleternici i Bektežu.

Shodno ovome ustrojstvu u Osijeku su postojali Kotarski sud Osijek i Zemaljski sud u Osijeku.

No, tako oštar rez sa upravno-sudbenim ustrojstvom koje je funkcioniralo dugo vremena uzrokovao je izvjesne poteškoće, te se 1854. g. pristupa novoj reorganizaciji sudstva, kojom se sudstvo ponovo u izvjesnoj mjeri spaja sa upravom.

U Zemaljsko-vladinim listovima za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju iz 1853. g. donešen je niz uredbi i propisa kojima se vrlo detaljno regulira organizacija sudstva i funkcioniranje novoustrojenih tijela. Među brojnim propisima koji su regulirali tu materiju, najvažnija je bila "Naredba ministarstva unutarnjih poslova, pravosuđa i financija od 19. siječnja 1853. g"., kojom se uređuju upravne i sudske oblasti u austrijskoj carevini.⁵

Ponovno fuzioniranje sudstva i uprave vrši se putem novoustrojenih kotarskih ureda, koji su u jednom upravnom kotaru bili najniža vlast.

⁴ Državno-zakonski i vladin list, 1850., komad XCIX, br. 303.

⁵ Zemaljsko vladin list, 1853., br. 16.

Kotarski uredi su kao novoustrojena najniža vlast u jednom upravnom kotaru, u domenu sudstva, imali pravo rješavati sve građanske ili kaznene parnice, a prema detaljnijim odredbama građanskog i kaznenog sudskog poslovnika. Izvjesna ograničenja su ipak postojala, i to ukoliko su parnice bile upućene protiv pojedinih pravnih subjekata javnog karaktera, odnosno protiv posjednika plemićkih dobara.

Treba istaći, da je kod kotarskih ureda izvjesno ograničenje postojalo i s obzirom na područje prostiranja njihovih ovlasti. Naime, u mjestima gdje su postojali sudovi prve molbe, kotarski uredi su imali iste stvarne nadležnosti, ali samo izvan toga mjesta, dok su unutar mjesta sudbenost vršili posebni gradskodelegirani kotarski sudovi.

Prema novome ustrojstvu iz 1854. g. kao sudišta prve molbe funkcionirali su zemaljski, odnosno županijski sudovi, a kao viši sud, za područje Hrvatske i Slavonije bio je nadležan Banski stol u Zagrebu.

Drugi stupanj u sudbenom postupku bila su tzv. sudišta prve molbe, tj. županijski sudovi u županijskim središtima, te Zemaljski sud u Zagrebu za područje zagrebačke županije. Za područje Slavonije, odnosno Požeške i Virovitičke županije bio je nadležan Županijski sud u Osijeku.

Zanimljivo je za istaći da je uz redovne nadležnosti koje su spadale u nadležnost sudova prve molbe, za dva suda u Hrvatskoj vrijedila i nadležnost u rudarskim poslovima. To su bili Zemaljski sud u Zagrebu i Županijski sud u Osijeku. Kako je djelatnost osječkog županijskog suda, kao rudarskog suda, prilično nepoznata, nadamo se da će obrada novopridošle građe ovoga suda u Državnom arhivu u Osijeku, baciti novo svjetlo na tu njegovu djelatnost.⁶

U trećem stupnju pravne sporove na području Hrvatske i Slavonije rješavao je Banski stol u Zagrebu.

Ovakvo sudbeno uređenje u Hrvatskoj i Slavoniji funkcioniralo je prilično dugo, gotovo dvadeset godina. To je zapravo bio prijelazni period u kojem je onako oštar rez koji je između uprave i sudstva bio načinjen 1850. g., premošten.

Ideja, da se sudstvo odvoji od uprave, koja je bila realizirana 1850. g., prolongirana 1854. g., sazrela je i naišla na povoljne okolnosti za svoju konačnu primjenu. Dječje bolesti novoga sustava su prebrođene, a prednost koju je pružalo odvajanje sudbenog aparata od upravnog, konačno su shvaćene, a sama promjena nakon prijelaznog roka od dvadeset godina u svijesti ljudi nije izgledala tako drastična. Treba istaći da je u austrijskom društvu 19. stoljeća, građanska sigurnost i ustaljena kolotečina bila jedna od najcjenjenijih vrednota, a promjene i "novotarije" bile su nešto na što je gledano sa sumnjom i podozrenjem.

U prilog ovoj mijeni svakako je išla i partikularizacija Austrijske carevine na Austro-Ugarsku Monarhiju, te prilično snažno očuvane i izražene teritorijalne

⁶ Tijekom 1991. g. u osječki Državni arhiv primljena je velika količina arhivske građe pravosudnih tijela s područja Osijeka i Slavonije, a koja je u obradi. U ovoj velikoj množini građe zacijelo se kriju dragocjeni podaci o djelovanju pravosudnih institucija u Osijeku i Slavoniji u 18., 19. i prvoj polovini 20. st., pa tako i u vršenju sudovanja u rudarskim poslovima.

osebujnosti diljem monarhije, koje su se prilično često zrcalile u specifičnostima upravnog aparata.

Da bi se izbjeglo da takvi specifikumi utječu na sudbeni aparat, pristupilo se njegovom ponovnom odvajanju od upravnog aparata, odnosno ustrojavanju novog sudbenog sustava neovisnog od uprave.⁷

Prema ovoj novoj reformi, pokraj kotarskih gradskodelegiranih sudova, u prvoj molbi, vršiti će sudbenost i kraljevski sudbeni stolovi. Kraljevski kotarski i gradskodelegirani sudovi suditi će kao inokosni sudovi, a sudbeni stolovi kao zborni sudovi.

Između ostalih poslova sudbeni stolovi i kotarski sudovi su bili zaduženi i za vođenje gruntovnica, tako su u Slavoniji gruntovnice vodili slijedeći sudovi: Sudbeni stol u Osijeku za područja kotarskih sudova u Osijeku i Donjem Miholjcu, Kotarski sudovi u Đakovu, Našicama, Slatini, Virovitici, Vukovaru, Vinkovcima i Bošnjacima, za sudbena područja tih kotarskih sudova.

Temeljem odredbi ovoga zakona sudbeni stolovi na području Slavonije trebali su se ustrojiti u Osijeku, Požegi i Vukovaru.

I u poslovanju sudova sa rudarskom nadležnošću zbivaju se izvjesne promjene. Ranije su za te poslove bili nadležni Zemaljski sud u Zagrebu i Županijski sud u Osijeku, a sada u rudarskim sudbenim poslovima, za područje cijele Hrvatske postaje nadležan Sudbeni stol u Zagrebu.

Reformom sudstva iz 1874. g., pod nadležnost sudbenih stolova dolazi i rješavanje urbarskih pitanja. Naime, ukidanjem feudalizma javlja se niz sporova i pitanja u vezi sa odnosima između bivših feudalaca i kmetova u pogledu zemlje i njenoga korištenja.

Rješenje tih sporova pokušalo se postići još 1853. g., kada je donešen "Cesarski patent od 2. ožujka 1853. g., o izvršbi razterećenja zemljišnoga i o uredjenju kako urbarskih tako i srodnih im posjednih razmjerjah u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji"⁸

Člankom prvim ovoga carskog patenta propisano je: "Usljed ukinuća postojavšega saveza urbarskoga i sudbenosti gospoštinske prestaju takodjer i prava, beriva i dužnosti, proizviruće i izvodjene iz saveza urbarskoga i iz *sudbenosti gospoštinske*".

Dalji pokušaji rješavanja ovoga problema zbili su se 1857. g., kada je također donešen "Cesarski patent od 17. svibnja 1857. g., propisujući kako se u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji, (...), urediti imadu zajednička posjedna razmjerja, koja postoje medju njegovdašnjim gospoštinama (spahiluci) i bivšimi njihovimi podložnici i podanici, a isto, kako se obaviti imadu komasacije"⁹

Odsjek treći ovoga carskog patenta regulira problematiku sudova koji će biti nadležni za regulaciju prostiranja pojedinih posjeda. Paragrafom 15. propisuje se da će postupak pri rješavanju ovih slučajeva provoditi posebni sudovi, a ujedno

⁷ Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju br. 55, 1874. g.

⁸ Državno zakonski list, kom. XIV, br. 40.

⁹ Državno zakonski list, 1857. g., kom XXII, br. 98.

se propisuje da će postupak u prvoj molbi provoditi primjeran broj “osobitih sudova urbarskih”.

Kao sudište druge molbe u urbarskim sporovima, ovim cesarskim patentom, određuje se Viši urbarski sud u Zagrebu, a kao sudište treće molbe, Vrhovni urbarski sud u Beču.

Uskoro, poradi razjašnjavanja daljih nejasnoća, donešen je i sudski poslovnik za urbarske sudove. To je učinjeno “Naredbom ministarstva unutarnjih djelatih i pravosudja od 28. prosinca 1857. g., kojom se uvodi napatuk o unutarnjem uredjenju i o poslovnom redu sudovah urbarskih”.

No, kao i uvijek, i u ovome pitanju vrijeme čini svoje, pa je urbarskih sporova bilo sve manje. Stoga je postepeno prestajala potreba za posebnim urbarskim pravosudnim sustavom, te se je stremilo ka integraciji urbarske sudske nadležnosti pod redoviti sudbeni aparat.

Godine 1861. Banski stol u Zagrebu preuzima ovlaštenja Višeg urbarskog suda u Zagrebu, a 1862. g. Stol sedmorice u Zagrebu preuzima sporove iz nadležnosti Vrhovnog urbarskog suda u Beču.

Kako je urbarskih sporova u prvome stupnju bilo daleko najviše, prvostupnjevni urbarski sudovi su nastavili sa radom još neko vrijeme, sve do 1874. g., kada sporove iz njihove nadležnosti preuzimaju sudbeni stolovi.¹⁰

No i ova reforma sudbenog ustroja iz 1874. g., bila je samo prijelazni korak, odnosno međustadij u razvojnom tijeku austrijskoga i austro-ugarskog pravnog sistema.

Partikularizacija nadležnosti u okviru jednog stupnja pravne zaštite, stvarala je prilične teškoće u primjeni prava poradi kolizija nadležnosti. Stoga se je težilo unifikaciji nadležnosti unutar jedne institucije jednoga stupnja pravne zaštite.

Takve tendencije dovele su do toga da se 1884. g. ukidaju gradskodelegirani kotarski sudovi i kotarski sudovi proglašavaju za nasljednike sudbenosti prethodnih.

No, treba napomenuti, da kada se govori o ovoj posljednjoj reformi, spominje se još i godina 1886. Tada je, naime, izvršena reorganizacija teritorijalnih cjelina unutar Hrvatske i Slavonije, a što je svakako utjecalo i na prostiranje sudbenih ovlasti i razmještaj sudova.

Ove reforme provedene su Zakonom od 3. kolovoza 1884. g.¹¹ zatim Naredbom kraljevske hrvatsko-slavonsko-dalmatinske vlade, odjela za pravosuđe od 2. lipnja 1885. g., br. 7858,¹² te napose” Naredbom kraljevske hrvatsko-slavonske i dalmatinske vlade, odjela za pravosuđe, od 1. srpnja 1886. g., br. 9255., kojom se preinačuju odnosno na novo opredjeljuju broj, sjedišta i teritorijalni obseg kraljevskih kotarskih sudovah, ter okoliši kraljevskih sudbenih stolovah u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji”¹³

¹⁰ Beuc, Ivan, Povijest institucija državne vlasti Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, Zagreb, 1985., str. 313.

¹¹ Sbornik zakona i naredaba, 1884. g. br. 24.

¹² Sbornik zakona i naredaba, 1885. g., br.17.

¹³ Sbornik zakonah i naredabah, 1886. g., kom. IX, br. 27.

Kao posljedica tih promjena, na području Slavonije ukinut je Kotarski sud u Valpovu, a nakon toga, organizacija sudskih institucija u Slavoniji bila je ustrojena na slijedeći način: postojala su četiri sudbena stola; u Osijeku, Požegi, Vinkovcima i Vukovaru.

Sudbeni stol u Osijeku bio je nadležan za kotarske sudove u Osijeku, Đakovu, Donjem Miholjcu, Našicama, Slatini i Virovitici.

Sudbeni stol u Požegi obuhvaćao je sudbena područja kotarskih sudova u Požegi, Pakracu, Daruvaru, Novoj Gradiški, Novskoj i Brodu.

Sudbeni stol u Vinkovcima bio je nadležan za sudbena područja kotarskih sudova u Vinkovcima i Bošnjacima.

Sudbeni stol u Vukovaru bio je sudište prve instance za kotarske sudove u Vukovaru, Šidu, Iloku i Irigu.

No, već iste te 1886. g., ukidaju se sudbeni stolovi u Vukovaru, Vinkovcima i Zemunu, te se osniva novi sudbeni stol u Mitrovici, koji je bio nadležan za gotovo čitave sudbene teritorije ukinutih sudbenih stolova, izuzevši sudbene teritorije kotarskih sudova u Vukovaru, Vinkovcima i Bošnjacima koji se pripajaju Sudbenom stolu u Osijeku.¹⁴

U to vrijeme u Hrvatskoj su postojali i mjesni sudovi, koji su osnivani u većim gradovima, a služili su za donošenje odluka u predmetima u kojima su bile sporne manje novčane svote. Kod pojedinih sudova, te su svote bile taksativno navedene: kod nekih su iznosile 30 forinti, kod nekih 60, a negdje i svih 100 forinti.

Na području Slavonije mjesni sudovi su postojali u više mjesta, a samo na području Sudbenoga stola u Osijeku bilo je 110 mjesnih sudova, tako da je mjesni sud postojao u gotovo svakom većem naselju.

Nakon ovih izmjena, daljih reorganizacija sudbenog aparata na području Hrvatske i Slavonije, nije bilo. Ovako ustrojen sudbeni sustav je funkcionirao sve do raspada Austro-Ugarske Monarhije, pa dapače i kasnije, sve do 1929. g., kada je došlo do nove reorganizacije. Istina, i za vrijeme Austro-Ugarske, bilo je manjih izmjena, ali ne u koncepciji sudbenog aparata, već samo u razmještanju sudova i protezanju sudbenih ovlasti.

Završetkom Prvog svjetskog rata dolazi do raspada Austro-Ugarske monarhije i osnivanja niza novih država na području koje je prije ulazilo u njen sastav. Jedna od tih novonastalih država bila je i Država Slovenaca Hrvata i Srba u sastav koje su ušle Hrvatska, Slavonija i Dalmacija.

Vrijeme poslije Prvog svjetskog rata bilo je burno, zemljom su lutali demobilizirani vojnici, često naoružani, a niti pljačke i neredi nisu bili rijetkost. Zemlja je bila iscrpljena petogodišnjim ratom, stanovništvo na rubu bijede, a novostvorena država, da bi uopće bila sposobna funkcionirati, bila je prinuđena pribjegavati brojnim improvizacijama.

U tom poratnom vremenu opće nesigurnosti, odlučeno je da se tako dobro uhodan i uvriježen sudbeni sustav zadrži.

¹⁴ Sbornik zakonah i naredabah, 1886., br. 59.

U razdoblju između 1919. i 1929. g. u Kraljevini SHS primjenjuje se sudbeni sustav utemeljen za vrijeme Austro-Ugarske, sa svim pratećim zakonima koji reguliraju sudstvo, odvjetništvo i javno bilježništvo, naravno uz određene teritorijalne i redakcijske izmjene.

U tom periodu je kao vrhovni sud na području Hrvatske i Slavonije egzistirao Stol sedmorice u Zagrebu i to njegovo odjeljenje A (odjeljenje B Stola sedmorice bilo je nadležno za Dalmaciju i Sloveniju).

Kao prizivni sud u Hrvatskoj i Slavoniji funkcionirao je Banski stol u Zagrebu, koji je bio nadležan za područja devet sudbenih stolova, a među njima se je nalazio i Sudbeni stol u Osijeku.

Sudbeni stol u Osijeku je opet bio nadležan za područja deset kotarskih sudova: u Đakovu, Donjem Miholjcu, Našicama, Osijeku donjem gradu, Osijeku gornjem gradu, Slatini, Vukovaru, Virovitici, Vinkovcima i Županji.

No, 24. rujna 1928. g. donosi se "Zakon o uređenju redovnih sudova za Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca", kojim se unose znatne promjene u sudbeni sustav Hrvatske i Slavonije.

Prema tom zakonu u Kraljevini SHS postojali su slijedeći redovni sudovi: sreski sudovi (bivši kotarski), okružni sudovi (bivši sudbeni stolovi), trgovački sudovi, apelacioni i kasacioni sudovi.

Kao vrhovni kasacioni sud za područje čitave Kraljevine SHS bio je nadležan Kasacioni sud u Zagrebu.¹⁵

Kao apelacioni sud za područje Hrvatske i Slavonije bio je nadležan Apelacioni sud u Zagrebu, a on je bio nadležan kao prizivni sud za sudbena područja devet okružnih sudova, među kojima se je nalazio i Okružni sud u Osijeku.

Pod nadležnošću Okružnog suda u Osijeku nalazila su se sudbena područja jedanaest sreskih sudova: u Đakovu, Donjem Miholjcu, Našicama, Osijeku donjem gradu, Osijeku gornjem gradu, Slatini, Vinkovcima, Virovitici, Vukovaru, Županji i Valpovu.

Člankom 6. toga zakona propisano je da sreski sudovi vrše sudbenu vlast u prvom stupnju u građanskim parnicama, trgovačkim i mjeničnim predmetima, izvanparničnim predmetima, izvršnim predmetima, te u krivičnim predmetima propisanim Zakonom o krivičnom postupku.

Sreski sudovi također vode zemljišne knjige i rješavaju u pojedinačnim zemljišnim predmetima. Sudbenu vlast u sreskom sudu vrši sudac pojedinac.

Zakonom je propisano da se u gradovima sa većim brojem stanovnika može prema potrebi ustanoviti i više sreskih sudova. Kako vidimo iz popisa sudova, ta je mogućnost iskorištena u Osijeku, gdje je poseban sreski sud osnovan za područje Donjega grada, a poseban za Gornji grad.¹⁶

¹⁵ Zakon o uređenju redovnih sudova za Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca, Službene novine, br. 20-X

¹⁶ ibidem, paragraf 5.

Okružni sudovi su prema ovome zakonu vršili sudbenu vlast u prvom stupnju u građanskim, parničnim i izvanparničnim stvarima, te u predmetima izvršenja, a u drugom stupnju u građanskim parničnim i izvanparničnim stvarima, te izvršnim predmetima samo ukoliko to propisuju zakoni koji reguliraju te predmete. U krivičnim stvarima okružni sudovi vrše sudbenu vlast prema odredbama Zakona o krivičnom postupku. Ukoliko zakonom nije drugačije određeno okružni sudovi sude u vijećima od tri suca.

Nadležnost trgovačkih sudova regulirana je člankom 27. zakona koji propisuje da oni vode registre trgovačkih firmi i vrše sudbenu vlast u prvom stupnju u parničnim, izvanparničnim trgovačkim i mjeničnim stvarima, a prema propisima o stvarnoj nadležnosti. U Osijeku je kao trgovački sud djelovao osječki okružni sud, a u stvarima navedenim u djelokrugu poslova trgovačkih sudova, bio je nadležan za područja sreskih sudova u Donjem Miholjcu, Našicama, Osijeku donjem gradu, Osijeku gornjem gradu i Slatini.

Za područje osječkog okružnog suda bio je nadležan Apelacioni sud u Zagrebu, te je vršio sudbenu vlast u drugom stupnju u građanskim predmetima koji putem pravnih lijekova protiv odluka nižih sudova, a prema odredbama zakona o građanskom postupku i zakona o krivičnom postupku, dolaze pred taj sud.

Za čitavu Kraljevinu SHS postojao je samo jedan kasacioni sud i sjedište mu je bilo u Zagrebu. On je vršio sudbenu vlast u zadnjem stupnju u građanskim parničnim i izvanparničnim stvarima, te u građanskim i vojnim krivičnim predmetima, a prema odredbama postupovnih zakonika.

Za vrijeme Kraljevine Jugoslavije sudbeni sustav na području Hrvatske i Slavonije ostaje u osnovi isti, jedino dolazi do nekih manjih promjena u nadležnosti sudova.

Prema zakonu iz 1929. g. na području osječkog okružnog suda postojalo je jedanaest sreskih sudova, a 1937. g. imamo svega devet. Naime, došlo je do ukidanja sreskog suda u Valpovu, a umjesto sreskih sudova u osječkom donjem i gornjem gradu imamo samo jedan sreski sud u Osijeku.

No, treba napomenuti da su usprkos reformi sudbenog sustava tridesetih godina ovog stoljeća, sudovi bili preopterećeni velikim brojem predmeta, te stoga vrlo spori. Sve to je uzrokovalo velike probleme u javnom životu.

Zbog toga se u Kraljevini SHS, te u Kraljevini Jugoslaviji osnivaju brojni strukovni sudovi, koji zbog ubrzanog postupka lišenog brojnih formalnosti imaju veliki ugled. Takav sud je postojao i u Osijeku, a naziv mu je bio Obranički sud Trgovačko obrtničke komore u Osijeku.¹⁷

Za napomenuti je da su se u razdoblju koje se ovom prigodom obrađuje, pred osječkim sudovima vodili i pojedini sporovi, poznati nam iz dnevnog tiska i stručne pravne literature. Između ostalih i sudski proces protiv razbojnika Jove Stanisavljevića - Čaruge, te proces pred osječkim okružnim sudom u tzv. "Našičkoj aferi".¹⁸

¹⁷ Spisi ovoga suda djelomično su sačuvani u osječkom Državnom arhivu.

¹⁸ Velik broj spisa i tiskovina odnosećih se na ovu aferu sačuvan je u pravosudnim spisima osječkog Državnog arhiva,

Godine 1941. dolazi do munjevitog raspada Kraljevine Jugoslavije, te do uspostavljanja Nezavisne Države Hrvatske u čiji je državni teritorij ušla i Slavonija.

Dotadašnji sreski i okružni sudovi, koji su hrvatskim ljudima "U ime Njegovog Veličanstva Kralja", a pod oznakom dvoglavog orla, izricali presude, naravno više nisu mogli opstati.

No, ipak u osnovi je u NDH bio zadržan Zakon o sudovima od 18. siječnja 1929. g., naravno uz brojne izmjene i dopune koje su u sudbeni sustav povratile nazivlje koje je u hrvatskom narodu bilo ukorijenjeno stoljećima.

Tako se već 18. travnja 1941. g. donosi Zakonska odredba o izricanju presuda, o nazivima sudova i sudaca i o uporabi čistog hrvatskog jezika kod sudova.¹⁹

Prema toj odredbi dotadašnji nazivi redovnih sudova sreski sud, okružni sud, i apelacioni sud se mijenjaju u kotarski sud, sudbeni stol i banski stol.

Poslije tih izmjena shema sudbene podjele u NDH je bila: A. 172 kotarska suda, B. 19 sudbenih stolova, C. Upravni sud u Zagrebu i Upravni sud u Sarajevu, D. Banski stol u Zagrebu i Banski stol u Sarajevu, E. Stol sedmorice u Zagrebu i Vrhovni sud u Sarajevu.

Kako se iz gore navedenog može zaključiti sudbeni stolovi postojali su gotovo u svakom većem gradu na području NDH, pa tako naravno i u Osijeku. Osječki sudbeni stol obuhvaćao je tada područja dvanaest kotarskih sudova.

No, vrlo brzo donosi se Zakonska odredba o izmjenama prostorne sudske nadležnosti na području banskih stolova u Zagrebu, Sarajevu i Splitu od 18. srpnja 1941. g.

Tom odredbom se unosi dosta promjena u prostorno rasprostiranje ovlasti sudbenih stolova i kotarskih sudova, a te promjene tiču se i područja sudbenog stola u Osijeku. Naime, kotarski sudovi u Iloku i Šidu se sa svojim sudbenim područjima izlučuju iz prostorne nadležnosti sudbenog stola u Osijeku i pripajaju se sudbenom stolu u Mitrovici, tako da nakon tih promjena u okviru sudbenog stola u Osijeku imamo samo deset kotarskih sudova. Ova podjela je na području sudbenog stola u Osijeku, uz manje promjene zadržana sve do 1945. g.

Osim gore navedenih redovnih sudova na području NDH postojali su ratni sudovi i prijeki sudovi kao izvanredni sudovi.

Ratni sudovi su osnovani Zakonskom odredbom o ratnim sudovima od 14. srpnja 1942. g., kojom je propisano da se ratni sudovi osnivaju za vrijeme trajanja rata, ratne spremne, pobuna, nemira ili nereda koji se moraju ugušiti upotrebom oružane sile. Pred ratni sud dospijevala su vojna lica, ali u pojedinim slučajevima pred ratni sud su mogla zbog brojnih kažnjivih djela dospjeti i civilna lica.

Pred ratni sud je između ostalog moglo doći zbog slijedećih učina: 1. onaj tko namjerno ne izvrši dobivenu službenu zapovjed, a uslijed toga nastupi štetna posljedica za oružanu silu, 2. tko ne poslušati pretpostavljenoga i pri tomu mu se usprotivi oružjem, riječima ili kretanjama koje znače protivljenje, 3. tko za vrijeme

¹⁹ Narodne novine br. 6, od 18. travnja 1941. g.

trajanja borbe ili inače odbaci oružje, streljivo ili drugu vojnu opremu, 4. tko se udalji od svoje postrojbe radi predaje neprijatelju, 5. tko se preda neprijatelju, a da prije toga nije iscrpio sva sredstva obrane koja su mu stajala na raspolaganju, 6. tko se makar i za najkraće vrijeme samovoljno udalji od svoje postrojbe, 7. tko se odmah ne odazove pozivu za nastup službe u oružanoj snazi, 8. tko pljačka ili otima tuđu imovinu, 9. tko ukrade ili pronevjeri vojnu opremu ili hranu pripadnika oružane snage, 10. tko među pripadnicima oružane snage vrši promidžbu u korist neprijatelja, izdaje tajne o oružanoj snazi, širi uznemirujuće vijesti i malodušje među pripadnicima oružane snage ili vrši sabotaze.

Ratni sudovi se mogu osnivati kod svake pješачke divizije za sve pripadnike oružane snage koji se nalaze u njezinom sastavu, a prema potrebi i kod većih ili manjih postrojbi od divizije.

Ratni sud može izreći samo smrtnu kaznu koja se izvršava strijeljanjem. Protiv odluke ratnog suda nije dopušten nikakav pravni lijek.

Kako je Osijek za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske bio značajno vojno središte nije za sumnjati da je u njemu također djelovao i ratni sud, no na žalost nikakva arhivska građa o tome nije ostala sačuvana.

Ranije smo napomenuli da su u NDH postojali i prijeki sudovi koji su također djelovali kao izvanredni sudovi. Prijeki sudovi su se osnivali naredbom ministra pravosuđa za područja pojedinih sudbenih stolova, a sudili su zbog naročito teških kažnjivih djela.

Ukoliko optuženik bude pred prijekim sudom proglašen krivim ima mu se izreći smrtna kazna koja se izvršavala strijeljanjem. Protiv odluka prijekog suda nije bio dopušten nikakav pravni lijek, a molba za pomilovanje nije imala odgodne moći. Kazna smrti imala se izvršiti tri sata nakon proglašenja presude.

U Kraljevini SHS bila su ustanovljena i državna tužiteljstva i to Zakonom o državnom tužiteljstvu od 21. ožujka 1929. g. Osnovni zadaci državnog tužiteljstva prema tome zakonu bili su sudjelovanje u krivičnom postupku prema odredbama Zakona o krivičnom postupku, te briga da se postupak ubrza i zakoni pravilno primjenjuju.

Državni tužitelji su nadalje bili ovlašteni na primjenu svih pravnih lijekova i sredstava na koja ih ovlašćuje zakon. Državna tužiteljstva kod okružnih sudova voditi će računa da se utvrde počinjena krivična djela za koja oni saznaju, a koja se progone po službenoj dužnosti, te da se pronađu počinitelji tih djela. Zbog toga su ovlašteni da preko policijskih vlasti ili sudova pokreću potrebne izvide, te da na osnovu toga utvrde da li će podići javnu optužbu i istu zastupati.

Prema članku 1. zakona, državna tužiteljstva se osnivaju kod okružnih sudova, apelacionih sudova i kod kasacionog suda. Kod sreskih sudova ministar pravde može svojom uredbom ustanoviti vršitelje dužnosti državnog tužitelja, te im odrediti djelokrug rada.

Sukladno zakonskim odredbama i u Osijeku je ustanovljeno državno tužiteljstvo sa gore opisanim djelokrugom nadležnosti, sa mjesnim prostiranjem ovlasti na području sudbene vlasti okružnog suda u Osijeku.

Vrlo bitan segment pravnoga života u Osijeku za vrijeme Austro-Ugarske bilo je i odvjetništvo. U Osijeku je odvjetništvo imalo vrlo dugu tradiciju. Tragove prvih odvjetnika u Osijeku nalazimo još u 18. st. u arhivskoj građi osječkoga komorskog gosposkijskog suda (*Sedes Dominalis cameralis*). U zapisniku jedne od sjednica toga suda održane 1751. g. u osječkoj Tvrđi, spominje se *Advocatus Georgius Murlassi*. Odvjetnici u Osijeku su djelovali i u prvoj polovini 19. st. kada sudjeluju u parnicama pred osječkim gradskim magistratom.²⁰

Velik značaj za rad i djelovanje odvjetnika u Austrijskoj carevini imao je i Odvjetnički red, donešen 1852. g., kojim su riješena temeljna pitanja odvjetničke djelatnosti. Odvjetnički red je propisan "Cesarskim patentom od 24. srpnja 1852. g."²¹

Osim rješavanja temeljnih pitanja odvjetničke djelatnosti, odvjetnički red propisuje i mogućnost udruživanja odvjetnika u posebne strukovne organizacije - Odvjetničke odbore, koji bi trebali skrbiti o olakšavanju odvjetničkog rada i rješavanju nekih specifičnih pitanja odvjetničke službe.

Člankom 1. odvjetničkog reda propisano je da "U miestih, gdje sudovi zemaljski stolicu svoju imadu, i koja su ujedno po broju odvjetnikah ondi nastanjenih za to prikladna, imenovat će po predlogu višjega zemaljskoga suda ili višjega dištriktskoga suda ministarstvo pravosudja odbore odvjetničke, kojih dielokrug protezat će se polag okolnostih na sve odvjetnike u jednom ili više okolišah zemaljsko-sudbenih".

No, odredbe ovoga zakona nisu u Hrvatskoj i Slavoniji oživotvorene sve do 1872. g., kada se Naredbom kraljevske hrvatsko-slavonsko-dalmatinske zemaljske vlade, br. 53., od 3. veljače 1872. g., osnivaju dva odvjetnička odbora: jedan u Zagrebu, a drugi u Osijeku, te da svoju djelatnost trebaju otpočeti 1. ožujka 1872. g.

Teritorijalni opseg djelovanja osječkog odvjetničkog odbora regulirala je i "Naredba kraljevske hrvatsko-slavonske i dalmatinske vlade br. 7966, od 4. lipnja 1887. g.", kojom se određuje da se odvjetnički odbor u Osijeku treba sastojati od 14 članova i da je nadležan za područja sudbenih stolova u Osijeku, Požegi i Mitrovici.

Osnivanje i rad osječkog odvjetničkog odbora bilo je od velike važnosti za razvitak odvjetništva, ne samo u Osijeku, već i u ovome dijelu Hrvatske. U takvome ozračju, jedan od uglednih osječkih odvjetnika, Dr. Hugo Spitzer izdaje godine 1888. i 1889. "Hrvatski pravnički koledar".²²

Značajno je za istaći da je u Osijeku djelovalo i povjerenstvo zagrebačkog Pravničkog društva, koje je osnovano 1875. g. Pravničko društvo je okupljalo suce, javne bilježnike, pravnike i upravne činovnike, a osnovni zadatak mu je bilo razvijanje prava u teoriji i praksi. Osječko povjereništvo Pravničkog društva vodilo je Predsjedništvo sudbenog stola u Osijeku, a poslove je obavljalo preko kotarskih sudova.

²⁰ Firinger, Kamilo, *Odvjetništvo u Osijeku i Slavoniji nakon oslobođenja od Turaka*, *Odvjetnik*, br. 9, 1968., str. 116.

²¹ *Državno-zakonski i vladin list*, kom. LIII., br. 170.

²² Firinger, Kamilo, o. c., str. 121.

Osim ovih strukovnih organizacija u Osijeku je djelovao i Klub advokata, osnovan 1910. g., a koji je obuhvaćao Virovitičku, Požešku i Srijemsku županiju. Od 152 odvjetnika koji su djelovali na području osječkog odvjetničkog odbora u Klub advokata ih se upisalo svega 77. U okviru osječkoga Kluba odvjetnika nije bila zapostavljena niti izdavačka djelatnost, tako da se 1913. i 1914. g. izdaje časopis "Pravnik". Urednik ovoga časopisa bio je također Dr. Hugo Spitzer, a kroz obje godine izlaženja izdano je 18 brojeva.²³

Djelatnost ovih strukovnih organizacija za vrijeme Prvoga svjetskog rata je obustavljena, no rad osječkih odvjetnika se i dalje nastavlja. Po raspadu Austro-Ugarske Monarhije odvjetnici nastavljaju rad po starim i dobro prokušanim zakonima još desetak godina, kada se donose novi zakoni koji uređuju tu materiju. Tako da se je nastavio kontinuitet ustrojstva odvjetništva zacrtan Odlukom Hrvatske zemaljske vlade - odjela za pravosuđe od 3. veljače 1872. g. Tom odlukom su za Hrvatsku osnovana dva odvjetnička odbora jedan u Zagrebu, a drugi u Osijeku.

Osječki odvjetnički odbor je djelovao sve do 1929. g., kada je odredbom Ministarstva pravde od 16. travnja 1929. g. osnovana Advokatska komora u Zagrebu za područje Banskog stola u Zagrebu.

Dio arhivske građe osječkog odvjetničkog odbora na sreću je sačuvan u osječkom Državnom arhivu i zacijelo će nam pružiti vrijedne podatke o odvjetništvu u Osijeku.

Osim odvjetničkog odbora u Osijeku je djelovalo još nekoliko strukovnih organizacija koje su okupljale odvjetnike i pravnike. Tako npr. već spomenuto Povjereništvo zagrebačkog Pravničkog društva.

Osim ovog Povjereništva u Osijeku je od 1910. g. djelovao i već spomenuti Klub advokata koji je obuhvaćao Virovitičku, Srijemsku i Požešku županiju. Prvi svjetski rat i raspad Austro-Ugarske Monarhije prekidaju rad osječkog Kluba advokata.

No, nakon ukidanja osječkog odvjetničkog odbora 1929. g., advokatski klub se 1930. g. ponovo aktivira pod predsjedanjem osječkog odvjetnika Dr. Mosina Kleina, te djeluje sve do Drugog svjetskog rata.²⁴

Temeljni zadatak kluba bio je rješavanje nekih staleških pitanja odvjetnika, te promidžba interesa odvjetničkog staleža. Rad i djelovanje odvjetnika u razdoblju od 1918. g. do 1928. g. regulira bivše austro-ugarsko zakonodavstvo, a tek 17. listopada 1928. g. donosi se Zakon o advokatima, koji međutim nije dugo ostao na snazi, jer ga već 17. ožujka 1929. g. zamjenjuje novi Zakon o advokatima za Kraljevinu SHS.

Među osječkim odvjetnicima nekoliko ih je ostalo zabilježeno po svojim dostignućima i doprinosima za grad Osijek, kao i za pravnu znanost u širim okvirima, tako npr: Dr. Izidor Cepelić, pisac i publicist, Dr. Vjekoslav Hengl, gradonačelnik Osijeka, Dr. Hugo Spitzer, predsjednik židovske bogoštovne općine u Osijeku koji je posebno zaslužan što je u židovsku službu božju uveo hrvatski

²³ ibidem

²⁴ Firingner, Kamilo, o. c., str. 123.

jezik. Dr. Spitzer u Osijeku osniva Klub advokata, i uređuje glasilo "Pravnik". Godine 1906. osniva i glasilo "Osječki tjednik". Posebno je značajno djelovanje osječkog odvjetnika Dr. Ante Pinterovića, osječkog gradonačelnika koji je naročito zaslužan za buđenje hrvatske nacionalne svijesti u Osijeku, te osnivanje brojnih hrvatskih udruženja: "Hrvatski sokol" 1896. g., "Prvu hrvatsku dioničku tiskaru" 1902. g., te "Narodne obrane", prvi hrvatski dnevnik u Osijeku.²⁵

U drugoj polovini 19. stoljeća, značajnu pravničku djelatnost u našem gradu vrše i javni bilježnici. Rad javnih bilježnika u Austrijskoj carevini, a potom i u Austro-Ugarskoj Monarhiji regulirao je Bilježnički red od 21. svibnja 1855. g., a koji je stupio na snagu 7. veljače 1858. g. Odredbama ovog zakona propisano je da "Bilježnike postavlja i potvrđuje država, i to u svrhu, da na zahtjev stranaka glede pravnih poslova, što ih one u pritomnosti tih bilježnika sklope ili potvrde, sačinjavu javne izprave i daju o njih odpravke, da skrbe za pohranjivanje izprava, koje im budu povjerene, i napokon da u slučajevih, zakonom ustanovljenih, izdaju svjedočanstva o činih".²⁶

Rad i djelatnost, kao i prostorno zahvaćanje javnobilježničkih okružja u drugoj polovini 19. st. pretrpjelo je dosta izmjena, da bi krajem 19. st. na području sudbenog stola u Osijeku imali slijedeće stanje: u samome gradu postojala su dva javna bilježnika, jedan sa sjedištem u Osijeku, bio je nadležan za osječku Tvrđu i Gornji grad, te političke općine Valpovo, Bizovac i Petrijevcu, te područje kraljevskog kotarskog suda u Donjem Miholjcu. Drugi javni bilježnik je također imao sjedište u Osijeku i bio je nadležan za područje kraljevskog kotarskog suda u Osijeku izuzevši osječku Tvrđu i Gornji grad, te političke općine Valpovo, Bizovac i Petrijevcu.

Javni bilježnik je postojao i u Đakovu i bio je nadležan za područja kraljevskih kotarskih sudova u Đakovu i Našicama.

U Virovitici je također postojao javni bilježnik i bio je nadležan za sudbena područja kotarskih sudova u Virovitici i Slatini. U Vukovaru je krajem 19. st. djelovao javni bilježnik koji je bio zadužen za područje kotarskog suda u Vukovaru.

Napose, u Vinkovcima je sjedište imao javni bilježnik zadužen za područja kotarskih sudova u Vinkovcima i Bošnjacima.

Paragrafom 16. Bilježničkog reda, predviđeno je da na pečatu javnih bilježnika treba biti austrijski državni orao, ime i prezime bilježnika, te ime mjesta i krunovine gdje će bilježnik prebivati. No, od ove odredbe na području Hrvatske i Slavonije postojao je značajan izuzetak, naime, sukladno hrvatsko-ugarskoj nagodbi iz 1868. g., javni bilježnici su na području Hrvatske i Slavonije rabili jedinstveni grb kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, providen mađarskom krunom sv. Stjepana. Ova odredba nam, između ostalog, pokazuje da je hrvatski identitet i samostalnost bila sačuvana i za vrijeme Austro-Ugarske Monarhije, i da se dokazivala i na takvim detaljima kao što je izgled javnobilježničkog grba.

²⁵ Znemeniti i zaslužni Hrvati,

²⁶ Zemaljsko-vladin list, kom V, br. 32.

Prema odredbama Bilježničkog reda iz 1852. g., u svakom mjestu gdje postoji sjedište suda prve molbe osnivaile su se i javnobilježničke komore, koje su trebale neposredno upravljati javnim bilježništvom u svom okolišu dotičnog sudišta.

Komore su se u svojem radu trebale neposredno skrbiti o časti i dostojanstvu bilježničkog poziva, te činiti prijedloge za uređovne propise i prijedloge javnobilježničkih tarifa za usluge.

No "Cesarskim patentom od 7. veljače 1858. g." ovlaštene su sudbeni stolovi na privremeno obavljanje funkcija javnobilježničkih komora, do njihova konačnog ustrojavanja, tako da je i u Osijeku, sudbeni stol bio nadležan za obavljanje poslova javnobilježničke komore.

Zakon iz 1855. g. primjenjuje se u Hrvatskoj za čitavo vrijeme Austro-Ugarske monarhije, a i poslije, sve do 1930. g., kada se donosi novi Zakon o javnim bilježnicima. Prema odredbama toga zakona javne bilježnike postavlja državna vlast i daje im značaj osoba javnog povjerenja, te ih ovlašćuje da u skladu sa odredbama zakona sastavljaju i otpremaju javne isprave o pravnim poslovima, nadalje da primaju isprave radi čuvanja ili novac i vrijednosne papire radi predaje drugim osobama ili vlastima.

Zakonom o javnim bilježnicima je nadalje određeno da se u sjedištu svakog sreskog suda osniva po jedno javnobilježničko mjesto. U mjestima sa većim brojem stanovnika osnovat će se u sjedištu sreskog suda više javnobilježničkih mjesta, tako da na svakih 30.000 stanovnika dođe po jedan javni bilježnik.

Za reguliranje položaja javnih bilježnika zanačajna je i Uredba ministarstva pravde br. 7.610 od 24. siječnja 1931. g., o utvrđivanju broja i sjedišta javnih bilježnika. Tom uredbom su na području Banskog stola u Zagrebu, između ostalih gradova i u Osijeku, utvrđena tri javnobilježnička mjesta.

No, ubrzo dolazi do promjena, pa se novom Uredbom ministra pravde br. 107.080, od 14. studenog 1933. g. u sjedištu sreskog suda u Osijeku utvrđuju četiri javnobilježnička mjesta, a njihova područja djelovanja unutar granica grada određuju se Naredbom ministra pravde br. 26.513, od 17. ožujka 1934. g.

Vidjeli smo da je institucija javnog bilježništva na našim prostorima bila duboko ukorijenjena. Nažalost, takav institut za vrijeme NDH nije postojao, on je ukinut Zakonskom odredbom o ukidanju javnog bilježništva.²⁷

Tom odredbom je ukinut Zakon o javnim bilježnicima od 11. rujna 1930. g., a dotadašnjim javnim bilježnicima je naloženo da sve spise, registre i pečate predaju nadležnom kotarskom sudu.

Kako institucija javnog bilježnika nije u Hrvatskoj postojala niti u periodu od 1945. g. do 1993. g., ovom zakonskom odredbom je učinjen kraj jednoj duboko uvriježenoj službi, sve dok ona nije ponovno uvedena Zakonom o javnom bilježništvu od 25. kolovoza 1993. g.

Odvjetništvo u NDH je funkcioniralo prema Zakonu o advokatima iz 1929. g., ali su u strukturu i organizaciju odvjetništva unesene brojne promjene. To je učinjeno brojnim odredbama: Zakonskom odredbom o izmjeni Zakona o

²⁷ Narodne novine br. 6, od 18. travnja 1941. g.

odvjetnicima od 17. ožujka 1929. g.,²⁸ zatim Zakonskom odredbom od 18. ožujka 1944. g., te Ministarskom naredbom od 22. svibnja 1944. g.

Kako vidimo iz gornjeg pregleda, pravnička djelatnost u Osijeku je i u drugoj polovini 19. stoljeća nastavila plodnu djelatnost iz ranijeg perioda.

Osijek je grad u kojem se među prvim gradovima u Hrvatskoj spominju odvjetnici, u njemu su pored redovnih sudova uobičajenih u drugim krajevima Austrijske carevine postojali i specifični sudovi, o kojima se drugdje može naći vrlo malo podataka (*Sedes Dominalis cameralis*).

U Osijeku su između brojnih drugih sudskih procesa, vođeni i procesi protiv vještica i čarobnjaka. Jedan od takvih procesa vođen je još 1748. g., kada je pred sudom Županije virovitičke u Osijeku, čepinska kućanica Anica Pauković proglašena krivom kao vještica i osuđena na kaznu smrti spaljivanjem, uz to da joj se pri tome mora oko vrata objesiti vreća napunjena barutom.

Takva duboko ukorijenjena i uvriježena pravnička djelatnost nastavila se je i u vrijeme Austro-Ugarske Monarhije.

Polovinom 19. stoljeća u Hrvatsku i Slavoniju uvode se temeljni zakoni koji umnogome doprinose općoj pravnoj sigurnosti žitelja, uvode se redovni sudovi koji preuzimaju sudbenost od plemića, uvode se brojne druge pravničke institucije: odvjetnici i javni bilježnici, a sve to nam je uvelike pomoglo da se naš grad i naša domovina uklopi u jednu srednjeeuropsku carevinu, te da iz njenoga okruženja poprimi brojna pozitivna dostignuća.

Koliko je tada zacrtan sudbeni sustav i pravnička praksa bila dobra najbolje nam svjedoči i činjenica da su opstali još čitavo desetljeće po raspadu Austro-Ugarske Monarhije, a da su i poslije služili kao uzor kod svake reorganizacije.

Godine 1945., uspostavljanjem novoga, komunističkog režima, učinjen je kraj dugoj i plodnoj pravničkoj praksi u Osijeku. Zakoni su postali oruđe za provođenje politike i nakana novouspostavljene vlasti. Na odgovorne pravosudne funkcije postavljale su se osobe koje nisu imale pravničko obrazovanje, ugledni osječki odvjetnici su osuđivani na zatvorske kazne zbog svoga "protunarodnog" djelovanja, a presude više nisu izricane po sudačkoj presudbi, već po napatku političkog komesara.

No, takvo jednoumlje naravno nije moglo dugo trajati, među osječkim pravnicima i odvjetnicima javljaju se osobe koje su stale na čelo hrvatskih stremljenja, osobe koje su poradi svojih uvjerenja robijale po komunističkim kazamatima, ali koje su u sprezi sa ostalima uspjele svoju ideju pretočiti u stvarnost i kojima u velikoj mjeri zahvaljujemo na neovisnoj hrvatskoj državi.

²⁸ Narodne novine od 3. studenog 1941. g.

ORGANISATION OF THE COURTS AND LEGAL ACTIVITIES IN OSIJEK FROM 1850 to 1945

During the 19th and the beginning of the 20th century Osijek was one of the most important towns in Croatia. Some parts of its economic life even gave it a distinguished place in the Austro-Hungarian Monarchy. In the middle of the 19th century Croatia went from the old feudal judicial system to a new system in which administration, at least in principle was separate from the judiciary.

The authors of this paper present the course of court reforms in the judicial system of Croatia paying particular attention to Osijek and Slavonia during the second half of the 19th century. Then the authors deal with the problem areas of the judicial systems in Osijek and Slavonia in the first decades of the 20th century up till the end of the World War Two.

Key words: courts, judiciary, courts organisation, Osijek city, lawyers in Osijek